

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

بررسی عملکرد شوراهای حل اختلاف از منظر جرم شناسی

استاد راهنما:

دکتر هوشنگ شامبیاتی

استاد مشاور:

دکتر محمد صالح ولیدی

نگارش:

محمد رزم

بهار ۱۳۹۰

چکیده:

یکی از مشکلات مهم و اساسی دستگاه قضائی، به عنوان مرجع اصلی رسیدگی به دعاوی و اختلافات، به ویژه در سال‌های اخیر، تورم پرونده‌های حقوقی و کیفری اشخاص است. از طرفی مطابق قانون، مراجع مزبور در رسیدگی‌های خود، مکلف به رعایت تشریفات و ترتیبات خاص مربوط می‌باشند و این تشریفات خود به خود، موجب کندی روند رسیدگی می‌گردد. این مسأله و پاره‌ای دیگر موجب شد تا برای اولین بار پس از انقلاب اسلامی نهادی شبه قضائی به نام شورای حل اختلاف و به منظور تسریع در رسیدگی به برخی دعاوی و اختلافات اشخاص از طریق مشارکت‌های مردمی و ترویج روحیه‌ی تسالم و مصالح و در عین حال معاف از قواعد آئین دادرسی، تشکیل گردد.

در این پایان نامه، در بخش نخست ابتدا مفهوم، مبانی، ماهیت و ریشه‌های تاریخی شور و مشورت مورد بررسی قرار گرفته است و سپس در بخش دوم به بررسی و ارزیابی عملکرد شوراهای حل اختلاف بر اساس ضوابط و معیارهای جرم‌شناسی پرداخته شده است.

یکی از مشکلات اساسی این تحقیق کمبود منابع معتبر علمی است که عرصه را بر نویسنده تا حدودی تنگ نمود، زیرا در نوشتارهای نویسندگان معتبر حقوقی به موضوع پایان نامه حاضر پرداخته نشده است و اگر مطالبی در این خصوص نگاشته شده است بیشتر بر منوال و سیاق نوشتارهای مطبوعاتی بوده که خیلی نمی‌توانسته مورد توجه پایان نامه‌ای دانشگاهی باشد. لذا ضمن این که از بعد عملی و اجرایی از این مقاله‌ها و بعضاً مصاحبه‌ها استفاده شده است اما نویسنده سعی کرده است تا با اتکاء به دانش خود و با بهره‌گیری از ضوابط جرم‌شناسی به تحلیل همه‌جانبه موضوع بپردازد. با وجود این بررسی عملکرد شوراهای حل اختلاف از منظر جرم‌شناسی امری بدیع به نظر می‌رسد. علی‌رغم اینکه در این خصوص منابع درخور توجهی وجود نداشت اما بر اساس ضوابط و مبانی که حقوقدانان در خصوص جرم‌شناسی ذکر کرده‌اند مباحث جدیدی در این پایان نامه ذکر شده است از جمله رابطه شورای حل اختلاف با عناوین، عدالت ترمیمی، قضازدایی، حبس زدایی، پیشگیری از وقوع جرم و اختلافات حقوقی.

کلیدواژه: شور، حل اختلاف، فقهی و حقوقی، قاضی تحکیم، داوری، قضاوت، سازش، جرم‌شناسی، عدالت ترمیمی، میانجی‌گری.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه:
۶	بخش نخست: مفهوم، مبنا و پیشینه شوراهای حل اختلاف و مقایسه با نهادهای مشابه
۷	فصل نخست - مفهوم و هدف شورای حل اختلاف
۷	مبحث نخست - تعریف شورای حل اختلاف
۱۰	مبحث دوم: اهداف شورای حل اختلاف
۱۳	مبحث سوم: محاسن و مزایای شوراهای حل اختلاف در بعدسازی آن
۲۰	فصل دوم - مبانی فقهی و حقوقی شوراهای حل اختلاف
۲۰	مبحث نخست: مبانی فقهی
۳۴	مبحث دوم: مبانی حقوقی
۳۸	فصل سوم - پیشینه تاریخی حل و فصل اختلافات توسط نهادهای غیر قضائی
۳۹	مبحث نخست: ایران باستان
۴۲	مبحث دوم: ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی
۶۱	فصل چهارم - قاضی تحکیم و مقایسه آن با شورای حل اختلاف

۶۱	مبحث نخست : تعریف قاضی تحکیم.....
۶۴	مبحث دوم : دلایل مشروعیت قاضی تحکیم.....
۶۶	مبحث سوم : شرایط و اختیارات قاضی تحکیم.....
۷۴	مبحث چهارم : مقایسه شورای حل اختلاف با قاضی تحکیم.....
۸۰	فصل پنجم -انواع نهادهای سازشی در نظام حقوقی کشورهای جهان.....
۸۰	مبحث نخست : نهادهای سازشی در نظام حقوقی کامن لا.....
۸۸	مبحث دوم : نهادهای سازشی در نظام های رومی و ژرمنی.....
۹۱	مبحث سوم : نهادهای سازشی در کشورهای سوسیالیستی.....
۹۸	بخش دوم: صلاحیتهای شورای حل اختلاف در امور کیفری و ارزیابی عملکرد آن بر اساس ضوابط جرم شناسی.....
۹۸	فصل نخست - صلاحیت های شورای حل اختلاف در امور کیفری و آیین رسیدگی به آن.....
۹۸	مبحث نخست - صلاحیت های شورای حل اختلاف در امور کیفری.....
۱۲۰	مبحث دوم - آیین رسیدگی در شورای حل اختلاف.....
۱۲۸	فصل دوم- ارزیابی عملکرد شورای حل اختلاف بر اساس ضوابط جرم شناسی.....
۱۲۹	مبحث نخست - بررسی عملکرد شوراهای حل اختلاف از منظر سیاست جنایی مشارکتی.....
۱۳۶	مبحث دوم - بررسی عملکرد شوراهای حل اختلاف بر اساس نظریه عدالت ترمیمی.....
۱۵۰	مبحث سوم- بررسی عملکرد شوراهای حل اختلاف بر اساس سیاستهای قضا زدایی و حبس زدایی.....

مبحث چهارم-بررسی عملکردشوراهای حل اختلاف براساس سیاستهای کاهش فرایندادارسی وپیشگیری ۱۶۴

مبحث پنجم -شورای حل اختلاف و سیاست های پیشگیری از وقوع جرم ۲۰۰

نتیجه گیری..... ۲۰۳

پیشنهادها..... ۲۰۶

فهرست منابع ۲۱۰

مقدمه:

۱- طرح مسأله:

فطرت پاک انسان که خود، ودیعه‌ای الهی است و در نهاد همه‌ی انسانها همراه با خلقتشان به آنها اعطا گردیده از نزاع و اختلاف گریزان است و در تعاملات اجتماعی و مدنی، صلح را بر جنگ و آرامش را بر کشمکش ترجیح می‌دهد.

صلح امریست پسندیده و بر اختلاف ترجیح دارد زیرا هم عقل آن را درک می‌کند و هم دستورات دینی و اخلاقی و سفارشات مصلحان بزرگ بشریت بر تأکید و اجرا و مداومت بر آن ثمرات زیادی عاید انسانها نموده است. تکامل اجتماعی و بارور شدن استعدادهاي نهفته، رفع کینه‌توزی محصول شیرین صلح و پایبندی به اصول آن است، اگر چه اختلافات و نزاع‌ها در زندگی جمعی امری اجتناب‌ناپذیر است و می‌توان با تأسیسات مختلف حقوقی و اجرایی محاکمات به آن پایان داد اما نزاعی که با صلح پایان می‌پذیرد مداوم است و ریشه اختلافات را می‌خشکاند، احساس حقّ و کینه و انتقام‌جویی ندارد و هیچکدام از طرفین پای‌بند به مصالحه، خود را محکوم و بازنده‌ی محاکمه نمی‌دانند و درصدد طرح نزاع و اختلاف مجدد بر نمی‌آیند. از اولین اقدامات اساسی بزرگ معمار صلح پایدار، پیامبر (ص) برای تشکیل کاخ رفیع اسلامی در ابتدای مهاجرت به یثرب، جایگزینی صلح و سازش به جای جنگ و کینه‌ورزی دیرینه میان دو قبیله بزرگ اوس و خزرج بود و در سایه‌ی صلح پایدار، مردان بزرگی از همان اوسیان و خزرجیان با اراده‌های پولادینی به وجود آمدند که در قرآن کریم از آنان به عنوان « السابقون الاولون من المهاجرین و الانصار»^۱ یاد شده است.

حضرت علی (ع) در نهج‌البلاغه صلح را بر یکسال نماز و روزه ترجیح داده است و در وصیّتی که به عنوان آخرین رهنمودهای بشری به دو فرزندش امام حسن و امام حسین

^۱. قرآن کریم، سوره مبارکه توبه، آیه ۱۰۰.

عليه السلام مبني بر دشمني بر ستمگران و ياري مظلومان مي فرمايد. آن دو را به نظم در امور و صلح و ايجاد نمودن بين يكديگر سفارش نموده و به استناد فرمان پیامبر (ص) مي فرمايد:

« بدرستي كه اي فرزندانم از جد بزرگوارتان شنيدم همواره مي فرمودند آشتي دادن بين دو كس از يكسال نماز و روزه برتر است »^۱ و از آنجايي كه انسان موجودي است اجتماعي و سعادت دنيوي و اخروي خود را در رهگذر زندگي اجتماعي جستجو مي كند مشكلات، نيازها، اهداف و آرمانهاي مشترك و بسياري از اشتراكات ديگر كه برآمده از زندگي جمعي است انسانها را به همفكري و هم گامي با يكديگر وا داشته است. فكر و فعل جمعي زماني حاصل مي شود كه انسانها به تبادل آراء و افكار مختلف حول يك موضوع براي دستيابي به بهترين راه به عنوان يكي از بديهيّات عقلي و ضروري از همان آغاز زندگي اجتماعي بشر در سطوح مختلف مورد تأييد و عملي بوده است در همين راستا دين اسلام به عنوان آئيني كه به سرنوشت فردي و اجتماعي و حيات دنيوي و اخروي بشر توجه كرده براي امر شورا ارزش ويژه اي قائل است. دو عبارت قرآني « و شاورهم في الأمر » و « امرهم شورا بينهم » بخوبي گوياي توجه به اين امر است. رسول خدا (ص) و جانشينان آن حضرت با آنكه معصوم بودند و حتّي با قطع نظر از وحى و مقام والاي الهي از نظر فكر و بينش و منش از مشورت بي نياز بودند، با مشورت كردن دو نكته را تعقيب مي كردند:

۱. اهمّيت مشورت و شورا را به مسلمانان يادآوري كنند و اين روحيه را در عرصه هاي مختلف جامعه اسلامي، ايجاد و تقويت نمايند.
۲. ضمن آموزش عملي، به مسلمانان بياموزند كه چگونه به اين سيره عمل كنند و از ثمرات درخشان آن برخوردار شوند، پس از آن حضرت، اين سنّت الهي را به نيكي استمرار بخشند و زندگي را بر اساس مشورت بنياد نهند.

^۱ . فاني سعمت جد كما صلي الله عليه و آله يقول ذات البين افضل من عامّة الصلاة و الصيام، نامه ۴۷ نهج البلاغه، بخش رسايل، چاپ دكتور صبحي صالح، بيروت، ۱۹۶۷ ميلادي، صص ۴۲۲ - ۴۲۱.

موضوع شور و مشورت به مفهوم ساده و سنتی آن، تحت لوای آموزه‌های دینی اعتبار خاصی یافته و از دیرباز در ایران معمول بوده است. و در دنیای حقوقی امروز موضوع قضازدایی موضوعی است مهم به‌عنوان نهادی که می‌تواند در جهت تحقق بیشتر عدالت و فصل واقعی خصومت و کم کردن بار سنگین دستگاه قضائی در رسیدگی به پرونده‌ها و به تبع هزینه‌های آن، فوق‌العاده مؤثر و کارساز می‌باشد، مورد توجه و عنایت قانونگذاران و صاحب‌نظران حقوق قرار گرفته است، تجربه عملی آن در بعضی از کشورهای پیشرفته همانند آمریکا، انگلستان و فرانسه و راه‌اندازی نهادهایی از قبیل میانجیگری، انجمن‌های حمایت از بزه‌دیدگان، نشان می‌دهد که در جهت اجرای بهتر عدالت و فصل خصومت حقیقی کمک مؤثری در این خصوص نموده است. قضازدایی به معنای آن است که بتوان با توسل به طرق غیرکیفری، آن هم توسط نهادهایی غیر از پلیس و دستگاه قضائی، نسبت به بررسی موضوعات کیفری سپس صدور قرار منع تعقیب و یا موقوفی تعقیب اقدام نمود. امروزه طرفداران حذف نظام عدالت کیفری معتقدند که با دو روش جرم‌زدایی و قضازدایی می‌توان نسبت به تعقیب موضوعات کیفری که به نفع و مصلحت جامعه نیست، اقدام نمود و نظام کیفری را متمرکز به تعقیب عناوین و مجرمانی نمود که برای جامعه سودمند و مفید باشد.

قانونگذار ایران نیز خواسته یا ناخواسته متأثر از چنین دیدگاهی با تعبیری کلی‌تر از تعریفی که در خصوص قضازدایی به عمل آمده، در صدد ایجاد نهادی برآمده که بتواند به این مهم نایل شود و با پیگیری و اعتقاد ریاست وقت قوه قضائیه (حضرت آیت الله شاهرودی) مبنی بر سودمند و مفید بودن این نهاد و آیین‌نامه اجرای آن مراحل نهایی خود را گذرانده و پس از تنفیذ برای اجرا ابلاغ گردیده است.^۱

^۱ . عباسیان فر، علیرضا، شوراها و حل اختلاف و مشارکت مدنی، ج اول، صص ۱۰۵ - ۱۰۴.

۲- ضرورت موضوع:

طی چند سال اخیر، تراکم دعاوی و پرونده‌ها در دستگاه قضائی، حذف دادرها و لزوم مراجعه به نهادهای جایگزین و شبه قضائی جهت حل و فصل دعاوی مردم و یا حداقل و آگذاری بخشی از امور اجرایی به مراجعی غیر از دادگستری از جمله مباحث داغ و بحث‌انگیز جامعه حقوقی کشور است. احیاء مجدد دادرها، تشکیل واحدهای صلح و سازش و از همه مهمتر تصویب ماده ۱۸۹ قانون برنامه سوم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و متعاقب آن، آیین‌نامه اجرایی مزبور، تولد فرزندی جدید بنام شوراهای حل اختلاف را در عرصه نظام قضائی ایران موجب گردید و به عبارتی بهتر، پیدا نمودن فرزند گمشده، زیرا شوراهای حل اختلاف از نظر ماهیت، جدا از حدود صلاحیت‌ها، شبیه نهاد خانه انصاف و شورای داوری است. البته با توجه به ایرادهای اساسی که بر ماده ۱۸۹ مزبور وارد شد نهایتاً در سال ۱۳۸۷ قانون شوراهای حل اختلاف تصویب شد و به بسیاری از انتقادات خاتمه داد.

با این حال لازم است که پیرامون این نهاد مطالعه و تحقیق بیشتری انجام گیرد. این پایان نامه بعد از تعریف شوراهای حل اختلاف به بررسی مبانی فقهی و حقوقی و جایگاه آن در نظام دادرسی ایران (بخش اول) و پس از آن عملکرد این مرجع را بر اساس ضوابط جرم‌شناسی مورد بررسی قرار داده است (بخش دوم) پرداخته تا چراغی هرچند کم‌سو، فرا راه محققین، باشد.

۳- سوالات تحقیق:

۱. مفهوم شورای حل اختلاف چیست؟
۲. مبانی فقهی و حقوقی شورای حل اختلاف کدام است؟

۳. جایگاه شورای حل اختلاف در سیستم قضائی چگونه است؟

۴. عملکرد شوراهای حل اختلاف در چند سال اخیر با ضوابط و معیارهای جرم شناسی

چگونه ارزیابی می شود؟

این تحقیق چون جنبه کشفی دارد لذا فاقد فرضیه و نتایج پایانی تحقیق می تواند پاسخ سوالات

مزبور باشد.

۴- سازمان دهی تحقیق:

تحقیق حاضر مشتمل بر دو بخش است:

در بخش اول به مفهوم، مبنا و پیشینه شوراهای حل اختلاف و مقایسه با نهادهای مشابه پرداخته

شده است.

در بخش دوم، بر اساس هر یک از ضوابط جرم شناسی عملکرد شوراهای حل اختلاف مورد

بررسی قرار گرفته است.

۵- روش تحقیق:

جهت انجام تحقیقات لازم و جمع آوری مطالب موردنیاز و نگارش این پایان نامه از روش

کتابخانه ای، بک استادی، استفاده از تجربیات خود و سایر همکاران قضایی و روش میدانی

استفاده شده است.

بخش نخست:

مفهوم، مبنا، و پیشینه شوراهای حل اختلاف

و مقایسه آن با نهادهای مشابه

فصل نخست - مفهوم و هدف شوراي حل اختلاف

در علم حقوق همواره سعي شده است تبیین جایگاه نهادهای حقوقی با توجه به مفاهیم لغوی آنها صورت پذیرد. از سوي دیگر شناخت درست مفاهیم كمك شایانی به ما خواهد نمود تا بدون دلیل، حکم نوع خاصی از مفاهیم را به نوع دیگری از آنها تعمیم ندهیم. این امر به ویژه در اصطلاحات ترکیبی مانند « شوراي حل اختلاف » که از مجموع چند واژه تشکیل می‌شوند، بروز بیشتری دارد. از این رو ابتدا مفهوم لغوی و سپس مفهوم اصطلاحی شوراي حل اختلاف را مورد توجه قرار خواهیم داد و علاوه بر آن در این مبحث به تعریف اصطلاحاتی می‌پردازیم که مرتبط با موضوع پایان نامه بوده و ما را در شناخت هر چه بیشتر موضوع یاری خواهند نمود.

مبحث نخست - تعریف شوراي حل اختلاف

گفتار نخست - تعریف لغوی

شوراي حل اختلاف از ترکیب سه واژه « شورا »، « حل » و « اختلاف » تشکیل شده است، که جداگانه آنها را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

شورا در لغت به معنی « مشورت کردن، مشاورت و رایزنی »^۱ آمده است.

واژه « حل » نیز توسط مرحوم‌دهخدا به معنای « باز کردن گره » تعریف شده^۲ و دکتر معین «حل‌مشکل» را نیز به تعریف فوق افزوده‌اند.^۱

^۱ . دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، جلد دوم، ۱۳۷۷، ص ۱۴۵۶۱ و معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، جلد دوم، ۱۳۶۰، ص ۲۰۸۸.

^۲ . دهخدا، علی اکبر، پیشین، ص ۹۱۷۲.

واژه « اختلاف » را هم مرحوم‌دهخدا « نقیض اتفاق، عدم موافقت و ناسازگاری » تعریف نموده، و « نزاع کردن » معنای دیگری است که دکتر معین برای واژه اختلاف آورده است.^۱

گفتار دوم - تعریف اصطلاحی

شورا در اصطلاح به معنی مجلس شورایی [اسلامی] و هیأتی که صلاحیت شور و گرفتن تصمیم نسبت به امر یا اموری را دارا باشند، آمده است.^۲

در اسلام در خصوص شور و مشورت تأکیدات فراوان شده است، آیات و روایات فراوانی بر این موضوع دلالت دارند به گونه‌ای که شورا را می‌توان یکی از ارکان نظام اسلامی به شمار آورد، از جمله خداوند متعال در قرآن کریم شورا را مبانی سلوک و رفتار متقابل مردم دانسته و آن را به‌عنوان یکی از خصایص بزرگ مؤمنان و در ردیف اطاعت امر خدا و بر پا داشتن نماز قرار داده است: « وَ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورًا بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ »^۳ و آنان که امر خدا را اجابت کردند و نماز به پا داشتند (و در حفظ دین و دنیای خود) کارشان را به مشورت یکدیگر انجام دهند و از آنچه روزی آنها کردیم انفاق می‌کنند. و در آیه شریفه ۱۵۹ سوره مبارکه آل‌عمران در سفارش پیامبر(ص) به مشورت با اهل ایمان، می‌فرماید: « وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ».

حضرت علی(ع) نیز در باب فضل مشورت فرموده‌اند: « آن کس که از افکار و آراء گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب می‌شناسد »^۴. و در جای دیگر می‌فرماید: « هر کس

^۱ . معین، محمد، پیشین، جلد اول، ۱۳۶۰، ص ۱۳۶۸.

^۲ . همان، ص ۱۶۸.

^۳ . جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ هفتم، ۱۳۷۴، ص ۳۹۵، ش ۳۱۶۰.

^۴ . هاشمی، سیدمحمد، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات نشر میزان چاپ پانزدهم، جلد دوم « حاکمیت و نهادهای سیاسی »، ۱۳۸۶، ص ۴۸۷.

^۵ . قرآن کریم، سوره مبارکه شورا، آیه ۳۸.

^۶ . مِنْ اسْتَقْبَلَ الْأَرْءَ عَرَفَ مَوَاقِعَ الْخَطَا، نهج البلاغه، حکمت ۱۷۳.

خودرأی شد به هلاکت رسید، و هر کس با دیگران مشورت کند در عقل‌های آنان شریک می‌شود
۱. «.

علما و مفسرین بزرگ اسلامی نیز حکمت مشاوره را مورد توجه قرار داده و فوائد ذیل را
برای آن برشمرده‌اند:

۱. شخصیت دادن به امت.
۲. آزمایش اصحاب برای تشخیص مصالح‌اندیشان از فرصت‌طلبان.
۳. رشد فکری مردم.
۴. استفاده از مشارکت فکری مردم.
۵. آگاه کردن مردم از آنچه که در کار حکومتی می‌گذرد.
۶. پرهیز از استبداد.
۷. ایجاد انتقاد منطقی.
۸. احترام به نظرات مردم.
۹. القای فضیلت نظرخواهی به مردم.
۱۰. ارشاد زمامداران و مسئولان سیاسی در مشورت با مردم.^۲

ماده ۱۸۹ برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نیز
مقرر داشته: « به منظور کاهش مراجعات مردم به محاکم قضائی و در راستای توسعه
مشارکت‌های مردمی، رفع اختلاف محلی و نیز حل و فصل اموری که ماهیت قضائی ندارند و
یا ماهیت قضائی آن پیچیدگی کمتری دارد به شورای حل اختلاف واگذار می‌گردد.»

لذا با توجه به مفاهیم فوق و فلسفه تأسیس و تشکیل شورای حل اختلاف شاید بتوان این شورا را
چنین تعریف کرد: « هیأتی است که می‌کوشد بین اصحاب دعوی صلح و آشتی برقرار سازد و

۱. مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ، وَ مَنْ شَاوَرَ الرَّجَالَ شَارَكَهَا فِي عُقُولِهَا، همان، حکمت ۱۶۱.
۲. استادی، رضا، شورا در قرآن و حدیث، انتشارات هجرت، ۱۳۶۰، به نقل از: رهگشا، امیرحسین، نگاهی به شوراها
حل اختلاف، تهران، انتشارات دانشور، چاپ دوم، ۱۳۸۳، ص ۳۸.

چنانچه در این مهم موفق نگردد، می‌تواند در حدود صلاحیت خود مبادرت به صدور رأی نماید.
«.

بدین جهت مهمترین وظیفه‌ی شورای حل اختلاف را می‌توان همان « اصلاح ذات البین » عنوان کرد و در همین راستا است که مصالحه، سازش و توافق مفهومی را افاده می‌کند که طرفین در طی آن برای حل و فصل اختلافات و تضمین منافع دو طرف، دیدگاه‌ها و خواسته‌های خود را تا حدودی تعدیل می‌نمایند تا سازش صورت گیرد.^۱

مبحث دوم : اهداف شورای حل اختلاف

مصالحه و حل و فصل دعاوی از طریق نهاد شبه قضائی که به سرعت و سادگی تأمین می‌شود امری پسندیده و مورد توجه است. زیرا در آموزه‌های اسلامی، حل و فصل اختلافات در قالب غیرقضائی و تلاش در خصوص ایجاد و نهادینه ساختن فرهنگ صلح و سازش میان افراد مورد تأیید قرار گرفته است. قرآن کریم در یکی از آیاتش چنین می‌فرماید: « اگر دو گروه از مؤمنان با هم به ستیز برخیزند پس میان آنها اصلاح کنید»^۲. سپس در آیه بعد نیز می‌فرماید: « مؤمنان برادران یکدیگرند پس بین برادران خود اصلاح کنید»^۳.

حضرت علی (ع) در نهج البلاغه « صلح را بر یکسال نماز و روزه ترجیح داده است »^۴ و در وصیّتی که به عنوان آخرین رهنمودهای بشری به دو فرزندش امام حسن (ع) و امام حسین (ع)، مبنی بر دشمنی با ستمگران و یاری مظلومان می‌فرماید آن دو را به نظم در امور و صلح ایجاد نمودن بین یکدیگر سفارش می‌نماید.

^۱ . عباسی، مصطفی، افق‌های نوین عدالت ترمیمی در میانجی‌گری کیفری، تهران، انتشارات دانشور، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۴۲.
^۲ . قرآن کریم، سوره مبارکه حجرات، آیه ۱۰.
^۳ . همان، آیه ۹.
^۴ . نهج البلاغه، بخش رسایل، صص ۴۲۲ - ۴۲۱.

منزلت و جایگاه مهم و حساس صلح و سازش و حل و فصل اختلافات از راه صلح و مسالمت در معارف دینی بر آشنایان با آموزه‌های دینی پوشیده نیست. دین مقدس اسلام برای دستیابی به این اهداف از هر تلاش قانونی که راه رسیدن به آن را تأمین کند استقبال کرده و با توصیه‌های مؤکد خود افراد جامعه را در جهت کمک به حاکمیت این آرمان اسلامی سوق داده است. شورای حل اختلاف نیز به‌عنوان نهاد شبه قضائی در راستای امر مصلحه و سازش بدور از تشریفات دست‌وپاگیر دادرسی و توسعه مشارکت‌های مردمی، ترغیب به صلح و سازش پایدار در دستور کار قوه قضائیه قرار گرفته که براساس ماده‌ی ۱۸۹ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و آیین‌نامه اجرایی در نظام قضائی وارد گردید. و با تصویب قانون شورای حل اختلاف در سال ۱۳۸۷ تکوین یافت.

شورای حل اختلاف پدیده جدیدی در عرصه قضائی کشور به شمار می‌رود. با اجرای این طرح در سال‌های اخیر بسیاری از مشکلات مردم در شورای حل اختلاف حل و از اتلاف وقت و هزینه توسط دادگاه‌های قضائی جلوگیری به عمل آمده است شاید یکی از مهمترین نقاط قوت این شوراها محلی بودن آنها است. اعضای این شوراها با توجه به وضعیت و شرایط فرهنگی و اجتماعی منطقه به فعالیت در آن می‌پردازند.

در شورای حل اختلاف مهمترین کارکرد، تلاش برای ایجاد سازش بین طرفین دعواست. البته کلیه مراحل رسیدگی به این دعاوی به‌صورت اختیاری و مجانی است. لذا فهرست‌وار، اهداف ایجاد شوراها را عبارتند از:

۱- احیای فرهنگ صلح و سازش در میان مردم که با فرهنگ اسلامی و دینی منطبق است و رشد این تفکر در اذهان که دادگستری تنها مرجع حل و فصل خصومت نبوده، رفع اختلافات از طریق کدخدانمنشی به صلاح طرفین دعوی و جامعه است.^۱

^۱ . خیرالهی، محمدعلی، دستاوردهای شورای حل اختلاف در قوه قضائیه، مجله‌ی تخصصی فقه و مبانی حقوق، دانشگاه آزاد بابل، شماره ۳، بهار ۱۳۸۵، صص ۶۰-۵۹.

۲- جلوگیری از طرح دعاوی ساده در مراجع قضائی و مختومه نمودن آن در مرجع غیرقضائی.

۳- کاهش ورودی پرونده‌ها به محاکم قضائی و در نتیجه جلوگیری از انباشت پرونده‌ها در دادگستری.^۱

۴- سرعت در حل و فصل اختلافات و خصومات.

۵- از آنجاکه رسیدگی توسط شوراهای حل اختلاف بدون رعایت آئین دادرسی و تشریفات مربوطه می‌باشد لذا در صورت عدم حصول تفاهم صدور حکم سریعتر صورت گرفته و دعوی خاتمه پیدامی‌کند.

۶- از آنجا که شورا مرجع قضائی نیست اقامه دعوی رسیدگی در آنها تقریباً تابع هزینه‌های مربوطه از جهت هزینه اقامه دعوی و تجدیدنظرخواهی از حکم و حتی مرحله اجرا در مراجع قضائی نبوده و رسیدگی و اجرای حکم به صورت مجانی می‌باشد. لذا مشکلات مالی اقشار ضعیف جامعه مانع از اقامه دعوی آنها نمی‌گردد.^۲

۷- کاهش کارمراجع قضائی که موجب فراغت بال قضات و رسیدگی به دعاوی پر اهمیت می‌گردد.^۳

علاوه بر موارد فوق، شوراهای حل اختلاف دارای مزایای دیگری نیز هستند از جمله اینکه طرح شکایت یا دعوی در شوراهای حل اختلاف، تابع تشریفات خاصی از جمله تشریفات قواعد آیین دادرسی مدنی نیست. بنابراین در این شوراها داوران مثل قضات خود را در چهارچوب‌های مرسوم و متداول قانونی محصور ندانسته و آنچه را لازم باشد برای اصلاح ذات‌البین انجام

^۱ ر.ک. به بند ۱، ماده ۱، آئین نامه اجرایی شورای حل اختلاف، ضمیمه شماره ۲.
^۲ ر.ک. به بند ۲، ماده ۱۰، آئین نامه اجرایی شورای حل اختلاف، ضمیمه شماره ۲.
^۳ ر.ک. به بند ۱، ماده ۱۰، آئین نامه اجرایی شورای حل اختلاف، ضمیمه شماره ۲.

می‌دهند.^۱ اما این بدان معنی نیست که شورای حل اختلاف تابع اصول عادلانه دادرسی نیست بلکه در شورانسز این اصول رعایت می‌گردد. عدم رعایت این اصول باعث بی اعتباری رأی شورا می‌شود. بنابراین رعایت اصل تناظر در شورای حل اختلاف نیز ضروری است.

مبحث سوّم : محاسن و مزایای شوراهای حل اختلاف در بعدسازی آن^۲

- ۱- با صلح و سازش و گذشت، فرصت اصلاح به طرف مقابل داده می‌شود.
- ۲- با صلح و سازش، فرصت گزینش بهتر را پیدا می‌نمائیم.
- ۳- در رسیدگی سازشی، الزامات سخت که باعث بروز احساسات منفی و آشفته و نامناسب می‌گردد به کنار گذاشته می‌شود.
- ۴- از پتانسیل پایان ناپذیر مردم و سرمایه‌های اجتماعی موجود در جامعه استفاده می‌شود.
- ۵- از تورم کیفی جلوگیری و نخواهد گذاشت که جرم تبدیل به جرم شود.
- ۶- رفتن به دادگاه ناقض مهر و محبت است و اگر بدنبال تفکر درمانگر هستیم باید شوراها را تقویت نمائیم.
- ۷- جامعه همانند گوی کریستال است که هر وجه آن نماد و مظهر یک احساس است با استفاده از مهارتهای مکمل و چندجانبه در شوراها می‌توان به اهداف خوب، متناسب با احساسات افراد دست یافت زیرا انسانها در گرو احساسات و عواطف خویش هستند.
- ۸- در مراجعه به دادگاه و گرفتن انتقام شاید به نتیجه برسیم اما از نتیجه کار هیچگاه خشنود نخواهیم بود.
- ۹- مسائلی که تحت تاثیر هیجانات زودگذر بوجود آمده و ممکن است چندی بعد با گذشت زمان پشیمانی حاصل و فراموش شود نباید به دادگاه سپرده شود. زیرا قاضی بلندگوی قانون است

^۱ همان.

^۲ حمیدیان، حسن، بررسی تطبیقی شوراهای حل اختلاف، نشر دادگستر، ۱۳۸۹ ه.ش، چاپ اول، ص ۳۸ تا ۴۳

وقاضی وظیفه ای جز بیان یک حکم قانونی ندارد و ممکن است در اثر تصمیم قاضی فرد یا افرادی روانه زندان شوند.

۱۰- رسیدگی سازشی، اجرای عدالت با تداوم دوستی ها را در پی دارد در حالی که در مراجعه به دادگاه و حاکم و محکوم شدن یکی، ممکن است این کینه را به نوبه و نتیجه و نپیره و ندیده بکشاند.

۱۱- فصل خصومت قدرت عظیم درگیر میان دو طرف را آزاد و شادی نهفته از این قدرت آزاد شده می تواند همه چیز را در روابط انسانها دگرگون سازد.

۱۲- سازش، اقتدار و درگیری، نابودی را در پی خواهد داشت.

۱۳- ستیزه بجائی رساند سخن که ویران کند کاخ های کهن.

۱۴- همه جنگ ها باتوپ و تانک شروع می شود اما پشت میز مذاکره تمام می شود، پس چه بهتر برای حل اختلاف از تئوری مذاکره استفاده نمائیم.

۱۵- امروز تئوری مذاکره کم هزینه ترین وسیله در تمامی زمینه ها چه در عالم اقتصاد و چه در عالم سیاست و چه در امور خانوادگی می باشد.

۱۶- وقتی فصل خصومت انجام می گیرد طرفین دیگر تحت تاثیر اقدامات گذشته نیستند و از زندان خشم رها و از بند نفرت آزاد می گردند، این رهایی به آنان فرصت گزینش بهتر را خواهد داد.

۱۷- سیاست ضربه زدن و محکوم کردن از مشخصه های جامعه متعادل نیست در جامعه ای که یکدیگر را محکوم نمایند هیچ عظمتی محقق نخواهد شد.

۱۸- با محکوم کردن طرف مقابل خود، ضعف خود را نشان می دهیم در حالی که سازش و مصالحه از وسایل بزرگ منشی یک انسان است.

۱۹- اختلافی کردن محیط همچون سدّی جلوی رشد جامعه را خواهد گرفت و اصولاً طی کمال در جامعه نیاز به آرامش دارد.

۲۰- دستور اسلام برشکبیائی است و این شکبیائی در برابر رفتار نابخردانه و در زمانی که با اختلافی روبرو هستیم بیشتر جلوه گر خواهد شد. اصولاً صبر و شکبیایی راز زیستن بشریت است.

۲۱- زمانی که دونفر درگیر هستند هر حرفی را تهدید به یکدیگر تلقی نموده و دریچه ذهن آنان نسبت به یکدیگر بسته است. در صورتیکه با صلح و سازش این دریچه باز خواهد شد و با اندک استدلالی در طرف مقابل نفوذ خواهیم کرد.

۲۲- در زمانی که طرفین دعوا درگیر هستند مرتب به انکار اختیار یکدیگر و تضعیف طرف مقابل مشغولند که با سازش در دعوی به این موضوع خاتمه داده می شود.

۲۳- نظام کیفری، یک نظام ناکارآمد بوده و امروز قضات حکمی کم کم جای خود را به قضات شورائی و ترمیمی و غیر کلاسیک می دهند.

۲۴- امروزه تمامی کشورها نسبت به حل اختلافات از طریق شوراها احساس تعهد می نمایند، این احساس تعهد، یا ایمانی است یا واقع بینانه و امروزه در کشورهای متمدن توسل به سیستم رسمی است.

۲۵- شوراها حل اختلاف از مشخصه های جوامع متمدن است زیرا شورا مشکلات دستگاه قضایی را بصورت ریشه ای نه شاخه ای حل می نماید.

۲۶- با توسعه شوراها حل اختلاف پیچ و خم های مراجعه به دستگاه قضایی برداشته شده و پیوندهای اجتماعی تقویت می شود.

۲۷- در شورا هیچ بازنده ای وجود ندارد و همه برنده اند علاوه بر این شورا در فکرایین نیست که چه کسی سیاه و یا چه کسی سفید است.

۲۸- از ویژگیهای قرون جدید نجات مردم از دیوانسالاری است و برای شکستن یک فندق از پتک استفاده نمی نمایند.